

Keller Márkus: A tanárok helye

A KÖZÉPISKOLAI TANÁROK
PROFESSZIONALIZÁCIÓJA
A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN,
MAGYAR-POROSZ
ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

*L'Harmattan – 56-os Intézet, Bp.,
2010. 288 old., 2700 Ft*

Közoktatásunk is kétségtelenül válságban van. Ennek kimondásához nem sok bátorság kell, ahhoz talán több, hogy ne álltassuk tovább magunkat egy mindent megoldó, átfogó és gyors reform illúziójával. A helyzet érdemi megváltoztatása, közoktatásunk fejlesztése lassú és konfliktusokkal teli folyamatnak ígérkezik. A kulcsproblémák megtalálása, a döntő fontosságú feladatok, területek kijelölése és rangsorolása azonban nem halogatható tovább. Ebből a szempontból akár eredménynek is tekinthető, hogy az utóbbi időben a tanárság és – különösen a természet-tudományos – tanárképzés tarthatatlan helyzete egyre nagyobb hangsúlyt kap a szakmai-közéleti diskurzusokban. Az oktatás feltételei közül ez az úgynevezett humán erőforrás nem kapott elég figyelmet az elmúlt évtizedekben. Pedig már első oktatásügyi miniszterünk, báró Eötvös József megfogalmazta máig tartó érvénnyel: „A tanítás óhajtott sikerét legelső sorban a kellőleg kiképzett tanár biztosítja. A legjobb tanterv, a legcélszerűbb szervezet meddő és siker nélkül fog maradni, míg ellenben a jó tanár hiányos tanodai szervezet mellett is mindig fog eredményt felmutathatni.” A minőségi oktatás minőségi tanárokat igényel, de ennek kijelentése bizonyos következményeket von maga után. Hogy melyeket és miért, annak áttekintésében, az összefüggések végiggondolásában segítségünkre lehet egy olyan tudományosan transzparens szakmunka, mint Keller Márkusnak a magyarországi középiskolai tanárság professzionalizációjáról írt könyve.

A szerző ahhoz az ifjabb társadalomtörténész generációhoz tartozik, amelyből többeknek is lehetősége nyílt

közvetlen kapcsolatba kerülni a „haladottabb” tudománnyal. Keller egyetemi és doktori tanulmányainak jelentős részét Németországban folytatta. Nem meglepő tehát, hogy magyar-porosz összehasonlításban vizsgálja és értelmezi tárgyát: a középiskolai tanárság mint hivatási csoport önszerveződését és interakcióját az állammal mint a közoktatás-politika irányítójával. A könyv alapja a szerző közelmúltban megvédett PhD-disszertációja.

A mű négy nagy fejezetből és egy rövid összefoglalásból áll. Az első fejezet félszáz oldalon határozza meg az elemzés elméleti-fogalmi kereteit és módszerét. A többi három fejezet történeti összehasonlító szerkezettű: először a magyar, majd a poroszi viszonyokat elemzi. Elsőként a középiskolai tanárok szakmai-érdekképviseleti egyesülete létrejöttének állomásait mutatja be, majd a tanárok, a tanárság önképének alakulását. (A szövegben majdnem következetesen mindig „énkép” szerepel, ám ennek meglehetősen individuális a konnotációja. Az önkép kifejezésnek van inkább szociális csengése – és ebben az összefüggésben ez talán indokoltabb is.) A könyv több mint egyharmadát kitevő utolsó fejezet taglalja a középiskolai tanárok szervezetét és az állam közötti diskurzust Magyarországon és Poroszországban; a tematikus alfejezetek országokként vizsgálják a professzionalizáció jelenségeit és kulcsterületeit. A könyv szerkezete és tematikai tagoltsága meggyőző, s bár ezen utóbbi fejezet túl terjedelmesre sikerült, a mű okfejtését, az összefüggések átláthatóságát ez nem csorbítja.

A könyv – műfaját tekintve – társadalomtörténeti monográfia, a tanár-egyesület létrejöttének és működése első időszakának részletes, kimerítő elemzése, kifejezetten összehasonlító perspektívában. Keller nem társadalmi rétegmonográfiát írt, mert az állítólag kiment a tudományos divatból (54. old.). Ezt azért érdemes megjegyezni, mert a főcím ebben a tekintetben nem egészen egyértelmű.

A középiskolai tanárság „szakmá-sodását”, a szakma történetét hazánkban eddig nem kutatták. Alighanem azért nem, mert önmagában kevésbé tűnt volna érdekesnek egy viszonylag kis létszámú, összességében nem

igazán elit értelmiségi csoport története. Keller megtalálta a téma azon összefüggéseit, amelyek túlmutatnak a tanárok XIX. századi szervezkedésének mindennapjain, eredményein és kudarcain. E perspektíva kialakítása a szerző elméleti-módszertani felkészültségének és szakmai mobilitásának köszönhető. Az értelmezési keret két kulcsfogalma, a professzionalizáció és az értelmiség – német változatban a *Bildungsbürgertum* – az összehasonlító történetírás keretében nyer értelmet.

A modernizáció átfogó folyamatában megy végbe a foglalkozások egy részének, a hivatásoknak a professzionalizálódása, ami azt jelenti, hogy a tevékenységek végzői önmagukat megszervezve és intézményesülve biztosítják egzisztenciájukat. Másrészt szövege: testületileg garantálják az általuk nyújtott szolgáltatás folyamatosan magas színvonalát. A professzionalizáció erendően a diplomás, tehát a hosszú tanulmányokat követelő, jelentős szakmai önállósággal rendelkező és ebből eredően nagy felelősséggel járó, egész életre szóló foglalkozások – hivatások – sajátja. Ez a folyamat többféle változatban, más és más hangsúllyal és arányokkal, különböző időszakokban zajlott le a fejlett világban (és zajlik ma is a fejlődő világban). A professzionalizáció mint modernizációs jelenség a társadalom fejlődőképességét is mutatja tehát, mivel az új és kulcsfontosságú szerveződési formák kialakítását vagy elsajátítását bizonyítja. A fogalom és az elmélet meglehetősen régi keletű, továbbélése azonban aktuális alkalmazhatóságának élő bizonyítéka egyúttal. A szerző vázolja, miként vált a professzionalizáció angolszász szociológiai fogalomból analitikus társadalomtörténeti kategóriává. A német társadalomtörténészek kidolgozták a professzionalizáció kontinentális történeti modelljét, amely számol az Európában ugyancsak aktív, fejlesztő (modernizáló) nemzetállam domináns szerepével. Keller kutatása ezt a meglehetősen összetett, módszertanilag kifinomult megközelítést alkalmazva a szakmá-sodás három elemére helyezi a hangsúlyt: a speciális tudásra, vagyis a kompetenciára, amellyel a tanárok elháríthatják a külső beavatkozást munkájukba; a szakmai etikára, amely

a munkavégzés belső szabályozására hivatkozva határozza meg a szakma társadalmi jelentőségét; végül pedig a szakmai autonómia védelmére, amely a tevékenység monopolizálásával a konkurencia kizárását is biztosítja. Keller e három fő szemponthoz igazodva mutatja ki, hogyan hatott a professzionalizáció a tanárok gazdasági-társadalmi helyzetére.

Komoly elméleti mérlegelés tárgya továbbá az értelmiség, illetve a *Bildungsbürgertum* német fogalma. Megfeleltetésük, összefüggésük kifejtése a két ország tanárait magába foglaló, tágabb nagycsoportnak a modernizációs folyamatban játszott szerepe miatt is figyelmet érdemel. Keller végkövetkeztetése az, hogy ez a két fogalom nem feleltethető meg egymásnak, tehát nem alkalmasak az összehasonlítás elvégzésére. Mást-mást jelölnek, és értelmük már önmagában is problematikus. Szerintem már a konceptualizáció kezdeti szakaszában sem ígérkeztek hatékony elemzési eszköznek, lévén a tágabb historiográfiai diskurzus meglehetősen bizonytalan, alapos revízióra szoruló toposzai. Ez a revízió a professzionalizáció kutatásának közvetett célja: az értelmiség történeti kutatásának szemléleti megújítása. A makrostrukturális kategóriák helyett ily módon a konkrét intézményesülési gyakorlatok kerülnek a középpontba. E megközelítésben a középiskolai tanárság a vizsgált folyamat alanya, bár nem lenne érdektelen az sem, milyen sajátos csoportviszonyok és külső meghatározottságok álltak a tanáregyesület kollektív cselekvése mögött. Noha szervesen összetartozik a középiskolai tanárság mint társadalmi csoport és ennek a csoportnak a professzionalizációja, két különböző kutatási feladat tárgyául szolgálnak. Meggyőződésem, hogy mindkettőre szükség van a tanárok szerepének társadalomtörténeti megértéséhez és megítéléséhez, az értelmiség – vagy inkább az iskolázott középosztály – problematikájának érdemi újragondolásához. A korábban elmaradt, ma már viszont divatjamúltnak számító kutatások hiánya ugyanakkor jelentősen szűkíti az interpretáció terét, behatárolja a megújuló kérdésfelvetések horizontját.

A szerző határozott álláspontja, hogy csak összehasonlító elemzésekből juthatunk érdemi általánosításokhoz. Ez viszont pontos elméleti-fogalmi kidolgozottságot követel, ami egyfelől szűkíti a kontextust – sőt bizonyos esetekben magát a témát is –, másfelől kitágítja a térbeli látóhatárt, mivel országok vagy nemzetek közötti vizsgálatokat tesz lehetővé. Az ilyen jellegű kutatásokkal „szükségyszerűen jár együtt az a fordítási tevékenység, mely nélkül a hazai történettudományi problémák relevanciája nem válik világossá a külföld számára” (64–65. old.). Pedig fontos és sürgető teendő részt venni a nemzetközi történettudományi diskurzusban anélkül, hogy ez a nemzeti keret, a nemzeti paradigma teljes leértékeléséhez vezetne. Ellenkezőleg, a nemzeti történet jobb, pontosabb megértését segítené, a nemzeti jelenség beilleszthetőségét az összetettebb interpretációs rendszerekbe. Ennek nyomán új kérdések vehetők fel, régiek fogalmazhatók újra, az evidensnek ható fogalmak jelentése és jelentősége gondolható át ismét.

Nem is hiányzik ebből az összehasonlító munkából a kutatás elméleti-fogalmi-módszertani kérdéseinek előzetes tisztázása, sőt az állandó elméleti reflexió hozzátartozik a magyarázatok, az elemzés logikai szerkezetéhez. Az empirikus nemzeti fejlődés(ek) sajátosságainak magyarázatára törekvő vizsgálat nem a hagyományos professzionalizációs paradigma igazolását célozza, így nem az igazítja elsősorban a szerzőt, hogy cáfolja a nemzetközi történeti irodalomnak Kelet-Európa elmaradottságára (*backwardness*) vonatkozó téziséit.

Keller a tanáregyesületek létrejöttét, majd a tanárság önképét tárgyaló, összehasonlító fejezetek végén fogalmazza meg következtetéseit: Jelentős időbeli különbséggel jött létre a tanáregyesület a két országban, ez azonban nem valamiféle lemaradást vagy megkésettséget jelez. Az egyesületek működésében tapasztalható különbségek mindenekelőtt az állami hatalom jellegéből és szerkezetéből, továbbá a középiskolai tanárokat övező társadalmi közegből s nem utolsósorban a tanárságon belüli megosztottságból fakadtak. Összességében a magyarországi középiskolai tanárok meg-

szerveződése bizonyos szempontból eredményesebb a poroszországinál, ami a liberálisabb kormányzati légkörnek, az illetékes miniszterrel való hagyományosan jó kapcsolatnak, az oktatásra gyakorolt jelentősebb (hatásos ellensúlyt követelő) egyházi befolyásnak és végül a tanárság belső egységének volt köszönhető. Magyarországon az amúgy is csekélyebb számú, rövidebb múltra visszatekintő reáliskolák tanárai – porosz kollégáiktól eltérően – az egységesebb középiskolai képzés folytán nem alkottak elkülönülő érdekközösséget

A tanári egyesületek, az állam és az oktatáspolitikai közötti viszonyrendszer részletes összehasonlító elemzése alkotja a könyv második felét, ahol a szerző országonként elemzi a professzionalizáció kulcsterületeit: a szakmai képzést, az anyagi és erkölcsi megbecsültséget, a munkakörülményeket a szakmai autonómiától a szolgálati szabályzatig. Itt két fontos problémára érdemes felhívni a figyelmet.

Poroszországban a korábban induló képzés lassabban vált egységessé, mint nálunk, a tudásalapja is sokáig széttagoltabb, ami a humán-reál megosztottságban jelentkezett, és a pedagógiai ismeretek és gyakorlat is lassabban nyerte el létjogosultságát, mint idehaza. A századfordulóra azonban a középiskolai oktatást modernizáló állami aktivitás eredményeképp mindkét ország középiskolai tanársága professzionális foglalkozási csoporttá vált, legalább képzettségében.

Másrészt Magyarországon a nemzeti tudás és eszmekör hamarabb, az 1879-es tantervvel jelent meg módszeres formában a gimnáziumi tananyagban, Poroszországban viszont csak 1890-ben fogalmazódott meg erőteljesebben az erre mutató igény.

A *Tanárok és az állam* című fejezet másik fő témája a fizetések és a nyugdíj alakulása. Mindkét országban – nyilván egymástól nem egészen függetlenül – a bírák jövedelmi színvonalának elérése volt a harci cél, amelyet nem sikerült egészen elérni, jóllehet az 1900-as évek elején a porosz tanárok közelebb kerültek hozzá, mint a jobbra csak eszmei sikert arató magyar kollégáik. Az 1893: 4. tc. Magyarországon érvényben hagyta ugyanis a bírák korábbi javadalmazási privilégiumait,

A porosz tanárok fizetése a jövedelmi skálán mérve is magasabb volt magyar kartársaikénál. A nyugdíjat és a kötelező óraszámot nézve viszont a magyar tanárok pozíciója volt kedvezőbb: a poroszországi 50, majd 40 év helyett elegendő volt 30 szolgálati év a nyugálományba vonuláshoz, és arányaiban a nyugdíj is nagyobb volt. Míg Magyarországon a kötelező óraszám heti 18 tanóra, Poroszországban minimum 20 volt. Igaz, e kedvező állapot a tanárok szakmai szervezkedése előtt jött létre, és jó ideig – 1908-ig – nem is változott.

Az sem meglepő, amit alapos elemzéseiből a szerző leszűr, hogy mindkét országban a kontinentális professzionizációs minta érvényesült, amelyet az állam domináns szerepe jellemez. Csakhogy Poroszországban az erős állam – főként a neohumanista képzési eszmény hatására – megosztott tanársággal állt szemben, Magyarországon viszont a liberális – és az autonóm egyházak iskolafenntartói befolyásától korlátozott – állam az egységes tanársággal sokkal közelebb kapcsolatba került. A porosz középiskolai tanárok így inkább váltak államhű hivatalnokokká, mint függetlenebbnek mutakozó magyar társaik, akik a szabad pályán működő értelmiséghez közeli szerepet alakítottak ki maguknak. A magyar középiskolai tanár olyan szakértőnek tűnik, aki a porosz tanárnál kevesebb külső-felső szakmai kontrollal – bár kisebb javadalmazással – rendelkezik. A két országban párhuzamosan zajló folyamatok igazán közös és lényegi jellemzője a szakmai képzés fejlesztése és a tanári vizsgának mint a tanári tevékenységet monopolizálni képes eszköznek a teljes körűvé tétele. Ebben az oktatási rendszer hatékonyságát fokozó állami oktatáspolitikai volt a tanárok közvetlen szövetségese.

Keller meggyőző és elgondolkozató megállapításai még a ma számára is tartogatnak üzenetet: saját kézbe vehetik-e ügyeiket napjainkban a tanárok úgy, mint elődeik közel másfél évszázaddal ezelőtt? Ezt persze a tanárok maguk ítélik meg leginkább a könyvet olvasgatva.

Keller munkájából megismerhető a tanároknak a szellemi munka akkori világában betöltött sajátos szerepe, törekvéseik és kitartó erőfeszítésük

eszményeik érdekében, amely többé-kevésbé sikeres volt. Ez lenne tehát a professzionizációs paradigma tudományos hozadéka: a szakmai autonómiát nem a legerősebb szereplő, az állam ellenében, hanem annak megnyerésével lehetett megteremteni. Ez nyilvánvalóan másféle stratégia, mint az, amelyet a klasszikus angolszász professziók folytattak megrendelői piacuk hosszú távú biztosítására. Az, hogy Magyarországon megteremtődött a tanárok sajátos szakértői státusa, kiépült a többnyire elhivatottsággal párosuló szakmai autonómia, egyben a minőségi munkavégzés talán legfőbb és mással nem helyettesíthető motívuma lett.

Keller munkájával kapcsolatban néhány kiegészítés és a pontosítás igénye is felmerül. A doktori disszertációkkal szemben támasztott követelményeknek maradéktalanul megfelelő, ám kisebb kiegészítésekkel kerekébb lehetett volna a kép, ha kitér például arra, hogy az országos Középiskolai Tanáregyesület 1893–95 közötti, viszonylagos sikerei később miért nem folytatódtak. A középiskolai tanárok jövedelme fokozatosan, 1903-tól pedig már feltűnően elmaradt az örök referenciacsoportétól. Következésképpen a XX. század első évtizedében – az általános belpolitikai helyzettől nem függetlenül – megélné a „bérharc” a bírák jövedelmi színvonalának utoléréseért. Az OKTE keretei között szervezett és 1907 decemberében megtartott Országos Középiskolai Tanári Kongresszus már az érdekérvényesítés új formáját képviselte („A kongresszus ultima ratio”). Mivel Keller a könyv elején hangsúlyozza a professzionizációs folyamat reverzibilis jellegét, érdekes adalék lett volna ez a későbbi, ám mégsem túl távoli fejlemény.

Az összehasonlító módszer érthetően kevesebb teret hagy a kontextusok bemutatásának, de részletezésük gazdagíthatna volna az egyesületi cselekvés, az érdek-képviselési tevékenység interpretációját. Az összehasonlító módszer szabályai akkor engednek meg egy-egy összefüggés felmutatását, ha a két ország egybevetett viszonyai egyformán dokumentáltak és egyöntetűen értelmezhetők. Az egyes környezeti összefüggések párhuzamos kidolgozá-

sa azonban nyilvánvaló többletmunkával járt volna. A jövőre nézve itt mégis helyénvaló két megjegyzés:

Az első az egyesületi mező szélesebb felfogását javasolja: jó lett volna valamiféle áttekintés a középiskolain kívül az összes középfokú iskolában tanító tanár egyesületeiről (az 1875-ben alakult Polgári Iskolai Tanárok Országos Egyesülete, az 1881-től működő Magyarországi Tornatanítók Egyesülete, az 1885-ben alapított Magyar Tanítónők Mária Dorothea Egyesülete, az 1886-tól létező Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete, az 1892-ben alapított Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesülete – a polgári és a kereskedelmi iskolai egyesületnek és a tanítóképzős tanároknak külön folyóirata is volt). Ezzel érzékeltetni lehetne a tanári professzionizáció kutatásának további lehetőségeit és szerteágazó területeit; az eltérő képzésű és képzettségű, illetve a különböző presztízsű iskolatípusokban oktató tanári csoportok szerveződésének sajátosságait, „helyüket” az értelmiség társadalmi tablóján. Az itt kapott eredmények pedig átvihetők, avagy visszakapcsolhatók a nemzetek közötti összehasonlításba is.

Másodszor, nem kapunk a tanárságról átfogó, alapadatokkal és egy-két mutatószámmal megalapozott *statisztikai* képet. Az elemzett időszak végéről az 1900-as népszámlálás adatai tartalmazzák az alapadatokat (létszám, felekezeti, nemzetiségi, kor- és házassági megoszlás, házasok, eltartottak száma stb.), ami bizony kiegészíthető a statisztikai évkönyvek adataival (az alkalmazás fenntartói szektorai és régiói, iskolatípusok, képzettség stb.). A középiskolai tanári munkapiac alakulásának mérésére is könnyen kidolgozható az egy tanárra jutó diákok mutatószáma. Egy ilyen, alapvetően leíró jellegű fejezet jelentősen tágitotta volna a munka horizontját. A könnyen elérhető, publikált statisztikai adatok egybeszerkesztése – még ha ezt két országra vonatkozóan kell is elvégezni – a vállalkozás nagyságrendjét figyelembe véve mindenképpen kívánatos lett volna.

Végül néhány kisebb észrevétel a mű szerkezetéről. *A tanárok és az állam* címet viselő, túlméretezett utolsó fejezet anyagát fel lehetett volna

bontani a képzés, a tanári vizsga, a tantervek, a munkahelyi struktúrák, az etikai-fegyelmi viszonyok, illetve a bérek és a nyugdíjak elkülönített tárgyalására. Mint ahogy szerencsésebb lett volna a professzionalizáció fogalmának taglalása elé illeszteni az értelmiség-*Bildungsbürgertum* alfejezetet is.

A hivatkozásokat illetően megjegyeznénk, hogy Keller nem tünteti fel a jegyzetekben Nagy Mária *Tanári szakma és professzionalizálódás* (OKI, Bp., 1994.) című munkáját. Pedig helye lenne, hiszen bár ez a munka nem történeti feldolgozás, de nem is hagyományos oktatástörténet, hanem széles körű szakirodalmi feldolgozáson alapuló, „egyfajta politológiai megközelítésben” művelt „szakmatörténet”. Számos figyelemre méltó fogalmi distinkciója közül itt a jóléti és szakmai érdekvédelmi jelleg megkülönböztetésére emlékeztetek: az előbbi a „klasszikus” szakszervezeti stratégia, melyet az ipari szervezeti kultúra determinál, és így a béralkura koncentráli; az utóbbi viszont lényegében a professzionalizmust jelenti, ahol a szakmai autonómia alapján a munkavégzés minőségének biztosítása alkotja az érdekegyeztetés központi magvát. Az eltérő cselekvéstípusok különféle szervezeti formákat alakíthatnak ki. Fontos Nagy Máriának a szakmai szervezeten belüli autonómia és a partnerség kettősségéről tett megállapítása is. Az egyiket a belső szakmai logika és értékrend vezérli, a másik viszont a külső szereplőkkel (szülők, iskolafenntartók, a gazdaság képviselői) fenntartott vagy kialakítandó kapcsolatokra irányuló cselekvési típus. E szempontok jól segíthetik a szakmai „szervezkedés” típusainak megragadását. (Nagy Máriának később megjelent még egy cikke a témában: Tanítói és tanár-egyesületek Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, 1996. 7–8. szám, 201–208. old.)

Keller Márkus művének elméleti-fogalmi-módszertani tudatossága, a kérdések ily módon koherens felvetése és megválaszolása inkább kivételnek, mint normának számít a társadalomtörténet-írásban. Ennyiben mintául szolgál a „partiképes” tudományos teljesítményhez: a könyv német nyelvű változatával valóban bekerülhet a nemzetközi tudományos diskurzusba, ami a magyar társadalomtörténet jelentős sikerét eredményezheti. Mindezen túl Keller Márkus könyve a mai magyar oktatás színvonaláért aggódóknak is megszívlelendő tanulságokkal szolgál – legyenek tanárok vagy éppen az ügyben érintett döntéshozók.

SASFI CSABA

Sallay Dóra: Raffaele Bertinelli és reneszánsz képtára

EGY MŰGYŰJTEMÉNY ÚTJA RÓMÁTÓL
ESZTERGOMIG

*Keresztény Múzeum, Esztergom, 2009.
180 old., á. n.*

Az esztergomi Keresztény Múzeumé hazánk második legnagyobb olasz reneszánsz gyűjteménye, amelyet a XIX–XX. század folyamán olyan közismert egyházi férfiak gyarapítottak, mint Simor János hercegprímás és Ipolyi Arnold nagyváradi püspök. Magvát az a hatvan XV–XVI. századi itáliai festmény alkotja, amely egykor Raffaele Bertinelli (1802–1878) római kanonok gyűjteményéhez tartozott, és Simor szerzeményeként került Esztergomba.

A Bertinelli-gyűjteményből eredő tárgyakat nagyrészt már 1960-ban azonosították. Mi oka, hogy Sallay Dóra mégis évtizednyi munkát fektetett a Bertinelli-képtár történetének feltárásába? A kérdésre kimerítően pontos és érdekfeszítően izgalmas választ ad a kötet. Nem csupán egy méltatlanul elfeledett gyűjtő életútját mutatja be, de eddig ismeretlen levéltári dokumentumok segítségével körvonalazza vásárlásainak mikéntjét, rajzolja fel tanácsadói-baráti kapcsolatrendszerét a XIX. század közepének szellemi közegében. Árnyalt képet fest a magyar katolikus klérus szerepéről és lehetőségeiről a pápai államban, így eredményei a magyar művelődéstörténet egy kevésbé ismert vetületét is megmutatják.

Mivel a Bertinelli-képtár a quattrocento művészete iránti érdeklődés korai megnyilvánulásának tekinthető, figyelmet érdemel a magyar egyházi személyeknek – elsősorban Bartalos Gyulának – a törekvése arra, hogy Magyarországra juttassák e művelődéstörténeti jelentőségű gyűjteményt.

Sallay „rutinfeladatként” kezdett foglalkozni a Bertinelli-gyűjteménnyel, mert darabjai eredetéről csak meglehetősen kevés és ellentmondásos információ állt rendelkezésre. Prokoponné Stengl Marianna 1960-ban közölt néhány, a vásárlásra vonatkozó dokumentumot, de ezen túl senki sem érdeklődött a műtárgy-együttes és egykori tulajdonosa iránt. Ezek a korábban fel nem tett, megválaszolásra váró kérdések indították Sallayt a gyűjtemény egészének vizsgálatára. Szisztematikus kutatásainak hála, Bertinelli kanonok személyét és gyűjtésének indítékait ma már sokkal tisztábban látjuk, bár bizonyos dokumentumok hiánya miatt a történetnek még mindig akadnak fehér foltjai.

Kiderült, hogy Prokoponné több megállapítása korrekcióra szorul, Bertinelli életrajzi adatait, sőt még keresztnevét sem ismerte a szakma, és az egykori gyűjtemény történetének rekonstrukciója mellett az Esztergomba került képek azonosítása terén is maradt tisztázandó kérdés.

A kutatás vezérfonalához, vagyis az egykori gyűjtemény történetéhez számos mellékszál kapcsolódik. Sallay Bertinelli életútjának megrajzolásával kezdi kutatásait: milyen hatásra és mikor kezdett érdeklődni a „primitívek” iránt? Milyen szellemi környezetben formálódott az ízlése, és honnan volt pénze a vásárlásokhoz? Hol helyezte el képtárát, s mi vezette a szeretettel összeállított gyűjtemény eladására? Kiknek a közreműködésével jutott a gyűjtemény Esztergomba? Vajon a teljes gyűjteményt vásárolta-e meg Simor hercegprímás, vagy csak válogatott darabjait? És végül, mi a Bertinelli-gyűjtemény jelentősége a magyar művelődéstörténetben? E kérdéseket megválaszolva Sallay Dóra bemutatja a XIX. század közepének izgalmas és tanulságos európai történeti-szellemi közegét, amely szerepet játszott abban, hogy ez a római műgyűjtemény magyar földre került.